

BAHAEDDİN ÖZKİŞİ'NİN *SOKAKTA* ROMANINDA MEKÂN-İNSAN İLİŞKİSİ

SPACE-HUMAN RELATIONSHIP IN BAHAEDDİN ÖZKİŞİ'S NOVEL TITLED *SOKAKTA*

КОСМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В РОМАНЕ БАХАЭДНА ЁЗКИШИ *СОКАКТА (НА УЛИЦЕ)*

Gürhan ÇOPUR*

ÖZ

Bahaeddin Özkişi'nin *Sokakta* adlı romanında, bir sokağın ve sokak sakinlerinin yaşadığı kültürel dönüşüm ve çatışmalar mekân-insan etkileşimi aracılığıyla anlatılır. Cumhuriyetin ilk yıllarına denk gelen vaka zamanında yenilik hareketlerinin sokağa yansması ve eski-yeni çatışması öne çıkar. Toplumun Tanzimat fermanından bu yana yaşadığı/şahit olduğu çağdaşlaşma hareketlerine, maneviyatı zedelemesi sebebiyle mesafeli duranlar ile yenilikleri yaşamsal bir zaruret sayan kahramanlar arasındaki çatışma romanın odağındadır. Bir komiser olan ve mahallede doğmuş başkişi merkezinde gelişen vaka otuz yıllık bir zaman dilimini kapsar. Dramatik aksiyonun ilerleyişi ve başkişinin serüveni merkezinde polisiye roman özelliklerini taşıyan eser, başkişinin bir cinayet soruşturması sebebiyle eski sokağına dönmesi sonrasında gelişen olaylarla sürer. Toplumsal değerleri ve yozlaşmayı mekân ve insan üzerinden güçlü metaforlarla aktaran romanda mekân-insan etkileşimin diyalektik boyutu göze çarpar. Romanda öne çıkan kahramanların hemen hepsi bir mekânın kuşatıcılığında karakter geliştirir ve kimlik mekânlarıyla var olurlar. İsimleri verilmeyen kahramanlar adeta içerisinde/üzerinde buldukları mekânın bir parçası, ontolojik anlamda aynasıdır. Bu da romanın simgesel düzlemini zenginleştiren bir unsur olarak göze çarpar. Eserin dramatik aksiyonunu var eden çatışmaları besleyen bu unsurlar, Cumhuriyetin ilk yıllarında devrimleri ve yenilik hareketlerinin toplumsal yaşamdaki izdüşümünü bir sokak üzerinden aktarır.

Bu çalışmada *Sokakta* romanı mekân-insan ilişkisi bağlamında incelenecek; mekânın başkişi, şüpheli olarak görülen arkadaş ve Küçük Bey üzerindeki izdüşümlerinin tahlili yapılacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Mekân, Kültürel Dönüşüm, Polisiye Roman, Bahaeddin Özkişi, Sokakta

* ORCID: [0000-0002-6854-005X](https://orcid.org/0000-0002-6854-005X), Ardahan İnsani Bilimler Fakültesi, Ardahan Üniversitesi, Türkiye, gurhancopur@gmail.com

ABSTRACT

The cultural transformation and conflicts of a street and its inhabitants are told through space-human interaction in Bahaeddin Özkıışı's novel "Sokakta" (On the Street). In that period, which coincided with the first years of the Republic, the street-level manifestation of the innovation movements and the conflict between the old and the new come to the fore. The novel focuses on the conflict between those who remained distant from the modernization movements that the society had experienced/witnessed since the Edict of Gülhane on the grounds that it harmed spirituality, on the one hand, and the novel's main characters who regarded innovation as a vital necessity, on the other hand. The novel's subject that develops around the protagonist who was a police superintendent and was born in the neighbourhood covers a period of thirty years. Having the characteristics of a detective novel in view of the progression of dramatic action and the adventure of the protagonist, the story continues with the events that develop after the protagonist returns to his old street due to a murder investigation. The dialectic aspect of space-human interaction is striking in the novel, which describes social values and corruption through strong metaphors based on space and people. Almost all the main characters emerging in the novel are developed within a dominant space and they are identified with that space. Each of these anonymous main characters is like a part, an ontological mirror of the space they occupy. This stands out as an element that enriches the symbolic plane of the novel. Feeding the conflicts that create the dramatic action of the work, these elements depict the revolutions taking place in the first years of the Republic and the projections of the reform movements on social life from the viewpoint of a street. The present study will examine the novel "Sokakta" in the context of space-human relationship and analyse the projections of the space on the protagonist, the friend who is assumed a suspect and Küçük Bey.

Keywords: Space, Cultural Transformation, Detective Novel, Bahaeddin Özkıışı, Sokakta

АННОТАЦИЯ

В романе Бахаэддина Ёзкиши "На улице" о культурной трансформация, уличных конфликтов и её жителей рассказываются через взаимодействие человека и космоса. Во время инцидента, совпавшего с первыми годами республики, на первый план выходят отражения инновационных движений на улице и конфликт между старым и новым. Главное действии в романе, это конфликт между отступниками от модернизационных движений, которые общество пережило со времен танзимата, так как по-ихнему понятию это вредит духовности и главными героями, которые считают инновации жизненной необходимостью. Дело, которое развилось вокруг лидера, который был комиссаром и родился в том же районе, охватывает период в тридцать лет. История, которая имеет характер детективного романа с драматическими действиями и приключениями главного героя, продолжается событиями, которые развиваются после того, как главный герой возвращается на свою старую улицу из-за расследования убийства. В романе отражается диалектическое измерение взаимодействия космоса и человека, который передается читателю через социальные ценности и метафоры. Почти все главные герои, которые выходят на первый план в романе, развивают персонажей в пределах пространства и существуют в пространствах идентичности. Герои, имена которых не называются, являются почти частью пространства, в котором они антологически отражаются. Оно выделяется как элемент, обогащающий символический план романа. Элементы, подпитывающие конфликты, создают драматическое действие произведения, через улицу передают отражение революций и инновационные движения в общество в первые годы республики.

Bahaeddin ÖzkıŖiŖi'nin *Sokakta* Romanında Mekân-İnsan İliŖkisi

В нижеследующем исследовании роман “Сокакта” рассматривается в контексте взаимоотношений человека и космоса, анализируются место главного героя, подозреваемого друга и Кучук-бейя.

Ключевые слова: место, культурная трансформация, детектив, Бахаеддин Ёзкиши, На лице.

GiriŖ

Bahaeddin ÖzkıŖiŖi romanlarını mistik ve tarihî bir fon üzerine inŖa eder. İnsanı ve insani durumları yoğunlukla iŖleyen yazarın tarihî roman serisi olan *Köse Kadı*(1974) ve *Uçtaki Adam*(1975), Türk devlet geleneği ve idealizminin tarihsel boyutunu yansıtan özelliklerinin yanında bireyin iç dünyasını ve serüvenini aktaran romanlardır. Son romanı olan *Sokakta*(1975) ile Cumhuriyetin ilk yıllarına uzanan ÖzkıŖiŖi, adı verilmeyen bir sokakta yaşanan birtakım olaylara odaklanır. Sokak, makro ölçekte bütün memleketin aynası gibi yaşanan kültürel ve siyasi gelişmeleri birebir yansıtır. Eserin ana izleği olan kültürel yozlaşmanın da romanda bu yönüyle kullanıldığı görülür. *Sokakta* romanı, ÖzkıŖiŖi'nin eserlerinde yoğun olarak yer alan mistisizmi içermekle birlikte, yazarın diğer romanları ile karşılaştırıldığında nicelik ve izleksel kurgu olarak farklı bir yerde konumlanır. Romanlarında ve öykülerinde görülen birtakım unsurların, yazarın yetiştiği çevrenin etkisiyle geliştiğini söylemek mümkündür. ÖzkıŖiŖi hakkında hazırladığı tez çalışmasında yazarın yazımsal kaynaklarını irdeleyen Nazire Erbay, Ŗunları söyler: “Bahaeddin ÖzkıŖiŖi'nin de hem hayata bakışına, hem de eserlerinin konusuna etki eden unsurların çoğunda çevresinden ve ailesinden taşıdığı malzemelerin eserlerini şekillendirmede ona yön verdiği söylenebilir.” (Erbay, 2007:5). Mutasavvıf bir ailede yetişen yazar, ailesinden aldığı eğitim ve terbiye neticesinde kalemini de bu doğrultuda geliştirir. Eserlerindeki mistik atmosfer dikkat çeker. ÖzkıŖiŖi, toplumsal konuları birey merkezinden irdeler. Bireyi öncelemek ya da bireyci söylemin kısıtlamalarıyla sınırlanmaktan çok; bireyden hareket ederek toplumsal olanı yakalar denebilir.

Bir medeniyet buhranı ya da yenileŖme krizinin öne çıktığı anlatılar arasında yerini alan *Sokakta* adlı romanda yazarın polisiye, metafizik ve kültürel konuları kendi üslubuyla harmanladığı göze çarpar. Polisiye roman özelliklerini sergileyen *Sokakta*, aynı zamanda büyük bir yozlaşma silsilesinin romanıdır. Cüneyt İssı, öykü ve romanlarında yabancılaşma, yozlaşma ve kendini arama izlekleri üzerine yoğunlaşan ÖzkıŖiŖinin; “bu romaniyle Yahya Kemal'in şiirlerindeki, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da özellikle BeŖ Ŗehir adlı eserindeki ruh, düşünce ve kurguyu devam ettiren bir yazar görünümünde(...)” (İssı, 2012:14) olduğunu vurgular. İlk iki romanından farklı olarak *Sokakta* ile toplumsal izleklerin bireysel izdüşümüne odaklanan; bunun yanı sıra çağını sorgulayan karakterler yaratan ÖzkıŖiŖi romancılığının beslendiği kaynakları da ortaya koyar.

Romanın BaŖkıŖisi, mekânın dönüŖtürücü özelliğinin nesnesi olur. “Modern dünyada gelenekten uzak kalan ve ŖimdileŖen” (Atay, 2017:137) bireyi temsil eden Küçükbey karakteri, modernlik ile yenilik düşüncelerinin mekândaki yansımaları ve mekân insan ilişkileriyle; baŖkıŖinin çocukluk arkadaŖı ise mekânın ruhunu içkin bir tavırla yaşayan karakter olarak var olur.

Sokakta Romanında Mekân İnsan İlişkisi

Romanın olay örgüsü, başkişinin çocukluk arkadaşının annesi olan yaşlı kadının vahşice katledilmesiyle başlar. Eserdeki kahramanların adı verilmez; lakaplarıyla, meslekleriyle anılırlar: Çocukluk arkadaşı, Gülüm, Tesbihçi vd. Serüven otuz yıl ayrı kaldığı sokağına olayı soruşturmakla görevli bir komiser olarak dönen başkişinin etrafında gelişir. Sokak halkı tarafından *Onlar* olarak adlandırılan Cinler ve Şeytan iş birliğiyle gerçekleştiğine inanılan cinayet, bilimi önceleyen ve sokağın temsil ettiği geleneksel değerlerden uzaklaşmış başkişinin dönüşümüne vesile olur. Materyalizmi benimsemiş ve maneviyattan soyutlanmış bir yaşama adapte olmuş başkişi, soruşturma süresince yaşayacaklarından etkilenecek ve bu etkilenme neticesinde özüne dönecektir.

Romanın Başkişisi, annesinin ölümünde şüpheli olduğu için tutuklanan ve masumiyeti şahitlerce ispatlanınca salıverilen çocukluk arkadaşıyla görüşmeler yaparak araştırmalara devam eder. İnanıldığı ve güvendiği tek insan çocukluk arkadaşıdır. Geçmişten bu yana saflığını ve dürüstlüğünü herkes bilmektedir. Aralarına katılan genç ruh doktorunun da yardımlarıyla cinayeti aydınlatan başkişi, yaşlı kadının başka birisinden olan diğer oğlu tarafından canice öldürüldüğünü kanıtlar. Olayda şeytanın esiri olmuş insanların kullanıldığı anlaşılır. Cinayetin nüfuzlu olan ve şeytana esir olmuş diğerleri tarafından örtbas edilmesini önleyemeyen başkişi görevinden men edilir. Arkadaşı da üzerine atılan bir suç sebebiyle gönderildiği hapisanede cinayete kurban gider. Serüven boyunca gerçek kimliğini ve varoluşsal amacını sokak vasıtasıyla kavrayan başkişi, arkadaşından devraldığı nöbeti sürdürür ve sokakta yaşamaya başlar. Böylelikle başkişinin dönüşüm süreci ve eserde yazar tarafından benimsenmiş değerlerin sürekliliği sağlanır.

Süreç içerisinde kültürel yozlaşma üzerinden ilerleyen romanın son bölümünde başkişinin sokağın yeni koruyucusu olarak nöbeti devraldığı görülür. Başkişinin dönüşümü gerçekleştikten sonra sonlanan vakanın ilerleyişi mekânın karakter üzerindeki etkisini gözler önüne serer.

Tanzimat'tan bu yana yenilik ve modernliğin ne olduğu, nasıl bir eyleme dönüşmesi gerektiğine yönelik şiddetli tartışmalara sahne olan ülkenin makro ölçekteki yansıması olan “sokak”, eski-yeni çatışmasını ve çürümeyi örtük şekilde yansıtır. “Toplum yapısını bozan değişikliği son derece dikkat gerektiren sembollerin üzerine yükleyen yazar, çoğu fikir sahibi kişi tarafından yadırganan değişime; kadınlar başta olmak üzere insanların içlerinde kıpırdanan ‘şey’le, ‘şeytanla’ birlikte hareket eden, sevgi dolu mahalle ortamının bozulmasındaki müsebbibe işaret eder.” (Erbay, 2007:89). Çatışmayı besleyen ana unsurlardan olan yozlaşma, iki farklı cephenin oluşmasına sebep olur. Her kötülüğün maneviyat eksikliğinden kaynaklandığını düşünenlerle yeniliği maneviyatı reddetmekte arayanlar bu karşıtlığı oluştururlar. Çağdaşlaşma hareketlerinin yanlış bir şekilde sokağa girişiyle ahlâk, inanç ve kültürel yozlaşmanın, belirli yapılar ile sembolleştiği, bu yapılarda yaşayan/yaşamış insanlarla özdeşleştiği görülür.

Kadın olgusu, romanın bu noktasında öne çıkar. Mahallede gerçekleşen dönüşüm kadınlar üzerinden aktarılacak aslında olumsuz özellik yüklenen değişimin

Bahaeddin Özkişi'nin *Sokakta Romanında Mekân-İnsan İlişkisi*

ilk etkileneninin kadın olduğu vurgulanır. Genç kızlar, kadınlar özgürlük ve modernlik görünümünde sokağa giren yozlaşmanın ilk kurbanlarıdır. Gülüm, çamaşırcının kızı ve Gülüm'ün onu terk eden sevgilisi Mülazım üzerinden yozlaşmayı anlatan Tesbihçi, dönüşümün olumsuz özelliklerini ve kurbanlarının vasıflarını vurgular: “Eğer bu çamaşırcının kızları, bu mülazımlar inanç ağırlığına sahip olabilselerdi. Bütün değerlerin bir başkasıyla, hem de kökünü şeytandan alan bir yabancıyla değiştirilme gayreti, DEĞİŞİKLİK, onları en hazırlıksız, en gaflet içinde buldukları anda yakaladı.” (Özkişi, 2018:43) Kadınların dönüşümdeki rolü bunlarla bitmez. Küçük Bey, başkişiyle olan sohbetinde savunduğu değerleri açıklarken kadın olgusuna verdiği önemi belirtir. Modernlik ve çağdaşlık üzerinden verilen bu fikirler mahalledeki kadınların etkilendiği yozlaşmayı gözler önüne serer. Kadının, dönüşümün ilk kurbanı olması, diğer cephedekiler tarafından Şeytan'ın işi olarak tanımlanacaktır: “Uzun yüzyıllardan beri ancak masalarda nefes alabilen, bütün kötülüklerin kaynağı o yaratık, sokağın sevgiyle örülmüş dayanışmasıyla sokağımızdan uzak tutulmuşken, yaşlı efendilerin söylediğine göre yüksek topukların sesinde, kadında, kadının içinde ilk defa mekân tuttu.” (Özkişi, 2018:16) Modernleşme hareketleriyle ya da çağdaş giyim kuşama açıklanması mümkün olan bu gelişmeler, muhafazakâr sakinler tarafından oldukça sert eleştirilere maruz kalırken Küçük Bey gibi yenilikçilerin de büyük desteğini alır.

Vakanın ilerleyişinde bir fon olarak tanımlanabilecek cinayet ve kovalamacanın dışında eserin ana izleğinin toplumsal yozlaşma olduğunu söylemek mümkündür. Mehmet Nuri Yardım, roman ile ilgili, “Aldatılmış insanlığın hazin hikâyesi, bir kenar sokakta meydana gelen olaylar eşliğinde anlatılıyor. Romanda, insanın sahip olduğu manevî kıymetleri hiçe sayan, kör maddeciliğin ve mutlak materyalizmin bir ülkeyi nasıl istilâ ettiğini ve felâkete sürükleyip bataklığa ittiği(...)” (Yardım, 2004:8) değerlendirmesini yaparken romanın sosyokültürel boyutuna göndermede bulunur. Yazarın, son bölüm hariç, sözünü emanet ettiği başkişinin ve diğer karakterlerin adı verilmez. Sokağın ya da şehrin adının verilmemesi eserdeki müphemliği arttırmaktan öte zaman ve mekân ötesi bir kurguyu yakalama amacı olarak algılanabilir.

Mekân, anlatı türlerinin sembolik değer dizgesine göre içerisinde/üzerinde barınma özelliğinden sıyrılarak ontolojik bir katmana erişir. Böylesi bir bakış aracılığıyla mekân kavramına dair yorumlar büyük bir havzayı kapsamakla birlikte çözümlene imkânlarını artırır. Korkmaz, mekân kavramının ontolojik ve fenomenolojik boyutuna vurgu yaparken mekânı etkin bir rolde tanımlar. Bu düşünceyle mekân; “etkin kurucu bir değer olarak üzerindeki etkiler, onları tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar” (Korkmaz, 2015:79). Anlatılarda geçen mekânlar yapısal özelliklerinin ardındaki simgesel yönleriyle de yorumlanmaya muhtaçtırlar. Kahramanın psikolojisi, dünyayı yorumlayışı ya da şahsiyetinden büyük izler taşıyan mekânlar aynı zamanda kurucu bir değer kazanarak kahramanı etkiler. Dinî, kültürel eserler ya da anıtlar tamamıyla onu üretenin birer parçasını taşır. Bir başka deyişle; “mekânın inşası, varlığın somutlaşmasına karşılık gelir ve dünya üzerinde bilgisine sahip olunan her türlü yaşam biçimi mekândan soyutlanarak düşünülemez (Barlas, 2021:125). Bu durum, anlatılarda vakanın üzerinde/içinde seyrettiği mekânlar için

de geçerlidir. Yazarın kalemıyla yarattığı bu düşsel dünya ya da kurgu içerisinde kahramanın giysisi ya da üslubu kadar önemli bir diğer unsur da mekândaki detaylar ve tasarımlardır denilebilir.

Sokakta romanı; bir sokağın, insanlar tarafından özelden genele ulaşan bir dizgede değer haline getirilmesinin anlatısıdır. Alaattin Karaca'ya göre romanda büyük önem kazanan sokak; “ruhçu-materyalist, Doğu-Batı çatışmasının yaşandığı, değerler yitimine sahne olan; ancak ‘konağı, mescidi ve türbesi’yle buna direnen önemli bir sosyolojik mekân...” (Karaca, 2021) olarak karşımıza çıkar. Romana adını veren sokak, barındırdığı mimari yapılarıyla bir karakter gibi var olur. Bu varoluş, kahramanları etkileyen; onların ruhsal dünyalarını şekillendiren, kahramanları biçimlendiren bir özellikle kendisini gösterir. Mehmet Narlı'ya göre mekân; “şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir” (Narlı, 2002:98). Bu bakımdan romandaki türbenin, mescidin, şadırvanın, konağın ve sokağın kendisinin bütün detaylarıyla bütüncül anlamda içerisindeki karakterleri anlatması söz konusudur. Alain de Botton binaların detaylarının kültürel bağlamından söz ederken; “bir binanın çizgileri de bütün bir kültüre gönderme yapabilir” (Botton, 2020:106) der. Bu görüşten hareketle romandaki konak ve şadırvan gibi birçok yapının mimari özelliklerinin detayları eserin merkezinde yer alan çatışma unsurlarına bir gönderme olarak algılanabilir.

Modernliğin Sarayındaki Yalnız: Küçükbey

Küçükbey, sokağın önemli bir dekoru olan konağın sakinidir. Varlıklı ve kültürlü birisi olan kahraman, geleneğin karşısında durarak yeniliği temsil eder. Romandaki kahramanların içerisinde/üzerinde yaşadıkları mekânlarla olan etkileşimleri “Avrupa fikrini kendi fikri bilmiş” (Özkişi, 2018:55) olan Küçükbey karakterine de yansır. Yıllar sonra konağı ziyaret eden başkişi burasını betimlerken mekânın detaylarına duyduğu hayranlığı gizleyemez: “Kapının açılmasını beklerken konağın kapı işçiliğini inceledim. Sert bir ağaçtan yapılmıştı. Geometri kurallarını ezberlememiş bir usta tarafından yıllar önce geometriyle yapılmış nefis bir şiiirdi. Bu kapının yapıldığı devirlerde herhalde başları şöyle bulutlara uzanmış enine boyuna insanlar yaşıyor olmalıydı.” (Özkişi, 2018:53) Alıntıda başkişinin kapı hakkındaki düşünceleri yer almaktadır. Bir eşya üzerinden medeniyet sorgulamasına girebilecekken ev sahibinin gelmesiyle yarıda kalan değerlendirme, romanın tamamında görülen mekâna/eşyaya kimlik atfetmeyi örnekler. Kapının işçiliği onun için bir şiir derecesinde düzen içermekte, bugünün insanından büyük farkları ve üstünlükleri olan bir devrin mensubu tarafından yapıldığı intibasını uyandırmaktadır. Konak ve konak ahali sokağın insanından farklıdır. Yeniliği ve çağdaşlığı büyük bir hevesle savunan Küçükbey, seçkinci tavırları, mesafeli duruşu ve farklı yapısıyla mekânla özdeşleşir: “Konak, karşısında diz çökerek oturmuş efendilerle konuşan bir büyük efendiydi; büyük, zarif ve alçakgönüllü...” (Özkişi, 2018:14) Mübalağa yoluyla yapılan bu değerlendirmede Küçükbey'in özelliklerini, eski ve yeni kültürün karşılaştırmasını bulmak güç değildir. O sokak insanlarını entelektüel anlamda desteğe muhtaç insanlar olarak görür. Yeniliği ve modernliği kişiliğinde

Bahaeddin Özkışı'nın *Sokakta* Romanında Mekân-İnsan İlişkisi

özümsemiğine inanan Küçükbey, konak dışındaki yapıları sert sözlerle eleştirir. Sokaktaki evliya kabrinin kötülüklerin merkezi olduğunu düşünür ve yok edilmesini arzular. Ona göre böylesi eski ve metruk mekânlar insanların zihinlerinin de ilerlemesine engel olan birtakım inançları yaşatmaktadır.

Evliya kabri, hacca gitmek amacıyla para biriktiren; fakat her hac arifesinde ihtiyaç sahipleriyle karşılaştığı için parasını onlara bağışlayan güzel ahlâklı, cömert birisine aittir. Yoksul bir yaşam sürmesine karşın gözü gönlü tok olan bu kişinin, öldüğü yıl hacdan dönenler, onu hac vazifesini yaparken gördüklerine yemin etmişler, böylelikle yüce birisi olduğu fikri halk arasında yayılmıştır. Evliyanın kabri sokaktakilerin maneviyatının bir simgesi olarak önemli bir rol üstlenirken yeniliğin keskin savunucusu olan Küçükbey'de büyük bir öfke uyandırır. İnsanların giyim kuşam konusundaki değişimlerinin birtakım inançları silmeye yetmediğini görür:

“Kaldırırım şu musibeti buradan dediğinizde en modern bildiğimiz yüzler bile tuhaf bir şekilde asılıveriyor. İsrar edemiyorsunuz. Ve evliya yirminci yüzyıla, bütün inkılâplara, bütün iyi ve ileri fikirlere rağmen bu sokakta, bu yurttan yaşamaya devam ediyor. Hem o kadar ki, sizinle oturup başka konularda konuşmamız mümkünken ondan bahsediyoruz. Korkarım bu yolda savaşlarla geçen ömrüm onu yok edmeden bitecek. Her değişmeyi yeşil parmaklıklar ardından seyreden o uğursuz varlık da yaşamakta devam edecek.” (Özkışı, 2018:90)

Başkışıyla sohbeti esnasında bunları söyleyen Küçük Bey aslında evliyanın fiziki varlığına değil, halkın ona duyduğu hürmete; evliyayla belirginleşen değerlere düşmandır. Zaman içerisinde sokağın manevi köşesi ve koruyucusu olan bu kabir en modern insanların bile yanından geçerken dua göndermeyi ihmal etmedikleri bir bellek mekânıdır. Kişinin kendiliğini bulduğu ve geçmişle iletişim kurduğu “tinsel varoluş alanları” (Korkmaz, 2008:31) olan mezarlık ve kabir, eskiyi kesin çizgilerle reddeden düşüncenin hedefindedir.

Küçükbey'in konağının bahçesi oldukça gizli olaylara sahne olur. Şeytanın ayarttığı katil ve gizemli kadın bahçede gizlenmiş mabet içerisinde şeytana adaklar adarlar, sapkın ritüeller sergilerler. Romandaki polisiye serüvenin çözümlendiği nokta olan bu gizli mabet bahçedeki kuyunun çıkığındaki bir düzenle kapısı açılan gizemli bir mekândır: “Duvarlar garip ve iğrenç şekilli heykeller, resimler ve rumuzlarla kaplıydı. Mihrap olması gereken yerde büyük bir heykel duruyordu(...) Buranın bir tapınak olduğu şimdi daha iyi görülüyordu. Şeytan'a tapma âyinlerinin düzenlendiği bir gizli yer.” (Özkışı, 2018:119) Başkışinin geçmişteki bilgilerini anımsayarak bahçenin düzenindeki değişikliği fark etmesiyle ortaya çıkardığı bu mekân, Küçükbey ve yaşlı kadının katilinin şeytanla iletişim kurduğu ve ona ibadet ettiği mekândır. Şeytan mabedinin konak bahçesinde yer alması ise tesadüf değildir. Romandaki değerler sınıflandırmasında karşıt değerlerde yer alan Şeytan ve Yenilik böylelikle konakta buluşur. Yeniliğin savunucu figürü olan Küçükbey'in konağının bahçesindeki bu mabet sokağa ve daha uzaklara kötülüğü yayan kötücül bir yapıdır. Bu yapının sakini olan Şeytan ve katil, bir çok insanın trajedisinin sorumlularıdır. Satır arasında okunabilecek olan bu örtük gönderme ile Küçükbey, Katil ve Şeytan üçlüsünün mahallenin ruhunu yok etmeye çalışan mabedin etrafında birleşmesi

gözlerden kaçmaz. Örtük bir şekilde sunulan ilişkiler ağının son halkası olan katilin son kurbanı da Küçükbey olacaktır.

Mekâna İçkin Bir Şahsiyet: Başkişinin Çocukluk Arkadaşı

Mekân-insan etkileşimi bağlamında romanın en güçlü karakteri, başkişinin çocukluk arkadaşıdır. O bütün varlığını sokağına adanmış, bir bekçi gibi sokağın geleneğini ve değerlerini koruyan gönüllüdür. Vakanın başında cinayetin zanlısı olarak tutuklanan kahramanın suçsuzluğu kısa sürede kanıtlanır. Mahallenin yaşlılarından olan eski komşuları, başkişiye kahraman hakkında, “Yaşı senin kadar genç ama, ahlâkı dedelerinizinki kadar yüksektir.” (Özkişi, 2018:45) değerlendirmesini yaparken kahramanın manevi yönünü vurgular. Sokağa dair birçok ayrıntı kahraman aracılığıyla verilir. Annesinin öldürülmesinin ardından doktorların incelemeye aldığı ve onlara göre çağdışı alışkanlıkları sebebiyle ruhsal rahatsızlık şüphesi uyandıran kahraman, doktoruyla görüşmesinde şunları söyler: “Ben, ben değilim doktor. Ben konağım, mescidim, evliyayım. Benim his yapımda bulacağınız her şey içinde yaşadığım sokağın teşhisi olacaktır. (Özkişi, 2018:74) Şizofrenik bir vaka izlenimi uyandıran kahramanı tetkik eden doktor, kahramanı tanıdıkça kendi düşünce dünyasının ne kadar sığ olduğunu fark eder. Başkişide olduğu gibi doktor üzerinde de etkin bir rolü olan kahraman, doktorun ruhu reddeden anlayışını büyük oranda etkiler. Genç doktor, kendisini bir mekânla özdeşleştirmiş olan kahramanın, değerler dizgesini oluşturan geçmiş ve maneviyatla beslenen dünyanın zenginliği karşısında hayrete kapılır. “Bugüne kadar rastlamadığım, görmeye alışmadığım bir kültürle zengin. Ben ona mütefekkir ismini verdim. Çünkü onun sahip olduğu kültürün esasının tefekkür olduğunu görüyorum.” (Özkişi, 2018:61) der. Sokağı ve dünyayı algılayıştaki tavrı, başkişinin babasının da beslediği manevi kaynaklardan, imândan gelmektedir. Romandaki metafizik varlıkların dahi saygı duyduğu ve gerçek insan olarak tanımladıkları kahraman, sokağın en küçük yapısından en büyüğüne kadar her şeyi özelden genele giden bir bağ ile duyumsar: “Bir çiğ taneciği üzerinde oluşan dünya, saatlerimi aldı. Bu taptaze izlenimleri zihnimde en el değmemiş yerlere özenle yerleştirdim.” (Özkişi, 2018:13) En yakın arkadaşının mahalleden ayrılmasından itibaren yalnızlığını sokağın kuşatıcı yönüyle telafi eden kahraman bu süreç içerisinde makro evrendeki varlığın bütün alemdaki örnekleriyle olan ilişkisini tefekkür eder. Bu süreç onu manevi açıdan derinlikli bir şahsiyet olma yoluna sokacaktır. Yaşadığı sokağı bir taş-toprak yığını olmaktan ziyade yüzyıllardır süren inanç ve geleneğin en küçük ve canlı parçası olarak gören kahraman, değerlerini korumak vazifesini üstlenir.

Kahraman, romandaki yozlaşma izleğinin karşısında; gelenek tarafında yer alır. Kendisini bütün bir sokağın varlığında eritmiş, dünyasını “varım, sevgilim” (Özkişi, 2018:71) dediği sokaktan ibaret kılmıştır. Nöbeti sürdürürken sokağın felsefi, manevi ve düşünsel temsilcisi de olur. Kendisini inceleyen doktorun inatla kendisinde bir rahatsızlık izi aramasını, travmatik bir geçmişin izini sürmesini önemsemeyen kahraman bu dingin ruh hali ve inançlı yapısıyla doktoru etkiler:

“O meselâ altını, satın alma gücünden çok, içinde atomların Yaradan aşkıyla raksettiği canlı bir varlık olarak görüyor. Hemen her şey konusunda

Bahaeddin Özkişi'nin Sokakta Romanında Mekân-İnsan İlişkisi

kendine özgü değişik fikirleri var. Fikri tuhaf bir ısrarla doğup büyüdüğü sokakla ilgili. Pek mübalağalı bir ifadeyle, benim sokağım bütün bir dünyadır diyor.” (Özkişi, 2018:61)

Doktora ve karşıt görüşteki insanlara tuhaf gelen durum, kahramanın tefekkür ile dünyayı yeniden yorumlamasıdır. Derviş karakterli kahraman, yaşamının amacını ve anlamını tasavvufi ipuçlarının bulunabileceği bir anlayış sistematığı içerisinde sokağıyla bütünleştirdiği görülür. Onun için sokakta yetişen ağaçla evlerin bahçesindeki asmaların bir vazifesi, anlamı vardır. İnsanı var eden bütüncül sistemde bütün bu varlıkların insana öğreteceği şeyler vardır. Yaratanın büyüklüğünün ve var ediciliğinin bir yansıması olarak gördüğü detaylar, onun imanını ve değerlerine bağlılığını pekiştiren unsurlardır. Kahramanın bireysel gelişimi kendi ağzından nakledilir. Tıp eğitimi almış ve çağdaş ilimlere hâkim birisini etkileyecek kadar güçlü bir karakterin kökenleri doktorla gerçekleşen görüşmelerde görünür kılınır. Yaratılmış en küçük cismi dahi bir hikmet aracı olarak gören, eşyanın kıymetini yaratıcıdan bilen bu düşünce, kahramanın sokağını geniş bir tefekkür dairesi içerisinde sahiplenmesine sebep olur: “Sokağımın insanları kayboluyorlardı. Gözleri, büyülenmiş gibi maddeye dikilmiş, geçip gidiyorlardı önümden. Bir kuş sesinin, bir asma yaprağının ‘dur gitme bana bak’ haykırışını duymuyorlardı.” (Özkişi, 2018:33). Romanda karşılaşılan olgulardan bir diğeri de mekânla bütünleşmedir. Mekân insan etkileşiminin tek yönlülüğünü aşan bu durum kahramanın mütefekkir yönüyle zengin bir görünüm kazanır. Kahraman bencillik ve materyalist düşünceden arınmış bir benliğe sahiptir: “hepimiz sen de, ben de, sandıkçıların evi de, konak da, yatır da aynı şeyleriz. Birimiz söz konusu olursa sokaktan söz etmiş oluruz. Bu sebepten her şey sokağı söyler bana” (Özkişi, 2018:32) diyen kahraman, başkişi ve doktoru bu yönüyle etkiler. Kahraman, başkişi üzerinde bir norm karakter özelliği gösterir. Eserin sonunda değerleriyle barışmış ve bir nevi hidayete ermiş olan başkişinin serüveninin bu sürecinde kahramanın büyük etkisi vardır.

Mekânın Dönüştürdüğü Benlik: Başkişi

Romanın başkişisi olan komiser, küçük yaşta kaybettiği anne ve babasının ardından sokaktan taşınarak amcasının yanına yerleşmiştir. Sonraki süreçte modern bir eğitim almış ve birçok ülkeyi gezmiş başkişi sokağından ve sokağın değerlerinden kopmuştur. Ne var ki karakterinin içerisinde bir nüve gibi gelişen maneviyat ve sokağın varlığı, onu içerisine girdiği macerada eski günlerine döndürerek sokakla/mekânla organik bağının dirilmesine vesile olur. Başkişi serüveni süresince reddettiği ve eski gelenekler olarak tanımladığı birçok değerın gerçekliğiyle yüzleşir.

Başkişinin Küçük Bey'in evine girdiğindeki hissiyatı bu noktada önemli bir andır: “Beni o sahibinden daha candan karşılayan hatıralarımla merdivenlere yürüdüm.” (Özkişi, 2018:54) cümlesiyle aktarılan sahnede, çocukluk yıllarından kopan anılar silsilesinin, başkişiye yaşadığı anı unutturduğu gözlemlenir. Mekânın başkişiyi etkilemeye başlamasının kaynağında onun eski günlerine olan özlemi vardır. Geçmiş günleri anımsamak için eline geçen bütün fırsatları kullanır. Joseph

Campbell, mitik kahraman üzerinden sistematize ettiği monomitte başkişinin de içerisinde bulunduğu süreci yola çıkış, erginlenme ve dönüş aşamalarıyla özetler. Ona göre kahramanın erginlenme sürecinin önemli aşamalarından biri olan balina karnı, metaforik anlamda kahramanın içsel yolculuğu olarak yorumlanabilir. Campbell'a göre; "kahraman yeniden doğmak üzere içe doğru (Campbell, 2010:108) yolculuğa çıkar ve bu yolculuk sonucunda kendini gerçekleştirmiş/yeniden doğmuş olarak başlangıç noktasına varır. Eski günlerini anımsadığı sokağa daha fazla gitmek istemesi ve soruşturmayı bahane ederek anılarının sıcak iklimine taşınması, mahallenin onun için bir yeniden doğuş mekânı olduğunu gösterir: "Delili bulmak için uzattığım zamana, etkisinden kurtulduğum sokağımız mantığını yeniden kavrayabilmem için gerek duyuyordum. Bu yüzden sık sık oraya gittim. Ve her gidişte yabancılığımın biraz daha azaldığını gördüm. Geriye dönüş benim için aslında ilerleyiş oluyordu." (Özkişi, 2018:40) Başkişi doğduğu ve ilk eğitimini aldığı sokağının ikliminden kopmak istemez. Buranın verdiği ruhî huzur, kahramanın temsil ettiği kültür dairesinin en büyük eksikliğidir. Bu sebeple fırsat buldukça sokağı ziyaret eder. Çocukluğunun geçtiği mahalledeki her ayrıntı, sokaklarındaki her iz, başkişinin geçmişe olan özlemini ve uzun zamandır kopuk yaşadığı gelenekleri, değerleri ona anımsatır: "Sokağımız, o eski zaman güzeli, beni kendisine yakın buldukça peçesini hafifçe sıyrıyordu. Sokaktaki evler ve insanlar yabancılar için kullandıkları yüzlerini, bildiğim ve gerçekten sevdiğim asıllarıyla değiştiriyordu." (Özkişi, 2018:41). İnsani bir güzellik atfettiği sokak, ona göre canlı bir varlıktır. Sokağın bütün detayları ve sokaktaki insanlar, bir değer görünümlüdürler. Öyle ki, sokağı masalsı bir ad aktarmasıyla eski zaman güzeline benzeten başkişi, eski sıfatıyla geçmişe olan özlemini açığa çıkarır. Şiirsel bir anlatımla aktarılan mekân tasviri, başkişinin buraya içtenlik duygularıyla bağlı olduğunu ve geçmişin mutlu sığınaklarına girmek istediğini göstermektedir. Simgesel olarak başı sonu belli olan bir sokak görünümünden kurtularak canlı bir hale gelen mekân, üzerindeki bütün yapılarla başkişiyi kuşatır. Başkişinin erginlenmesini tamamlamada en büyük yardımcıları çocukluk arkadaşı ve sokaktan ibarettir. Dönüş aşamasında; yani maceranın son perdesinde kahramanın durumunu, sözü devralan yazar anlatıcı aktarır:

"(...) Sonra şadırvandakilerin anlayamayacağı bir sual daha sordum ona.

Nöbete mi hazırlanıyorsunuz?

Akşam güneşinin bu gözüküveren ışığına doğruldu. Boyu olduğundan da büyük geldi bana. Nöbeti bir an bile bırakmadım diye cevap verdi." (Özkişi, 2018:143)

Mekânın karaktere işleyen ve onu dönüştüren özelliğiyle bireysel erginlenmesini yaşayan başkişi, arkadaşından kalan nöbeti devralmıştır. Bu nöbet, bir bakıma hak ile batılın savaşında insanın ve hakkın tarafında olmak, kendi dünyasını, sokağını, batılın yıkıcı etkilerinden kurtarmaktır. Cinayet soruşturması sonunda Onlar'a hizmet eden güçlü kimselerin etkisiyle görevinden alınmasının ardından kendisini sokağa adayın başkişi, babasından arkadaşına geçen vazifeyi gönüllü olarak devralır ve yaşamını bu görev üzerinden şekillendirir.

Bahaeddin Özkışı'nın *Sokakta* Romanında Mekân-İnsan İlişkisi

Sonuç

Gelenek ve modernizm tartıŝmaları içerisindeki bir atmosferin romanı olan *Sokakta*, her yönüyle ideal insanın peŝinde olan kahramanlar ile yeniliği yozlaşma, kültürel çürüme ve değerlerden uzaklaŝma olarak eyleme döken kahramanların çatışması üzerine inŝa edilir. Yenilik ve yeni kavramları oldukça yoğun tartışmalara sahne olmuş; toplumun birçok kesimi bu tartıŝmaya dâhil olmuştur. Romanın kahramanları da bu çatıŝmanın odağındadırlar. Romanda aydın tip olarak verilen Küçük Bey, toplumu var eden değerleri yok saymayı modernlik olarak algımlarken sokağın kimliğini oluŝturmuş birçok yapıyı da küçümseyerek seyreder. Baŝkıŝının arkadaşı ise, değerlere ve maneviyata tutunarak var olma çabasındaki ideal insanı temsil eden bir tiptir. Vakanın merkezinde yer alan mekân-insan ilişkisi, farklı boyutlarıyla başarılı bir şekilde yansıtılmıŝtır. Baŝkıŝı, mekânın etkilediği ve dönüştürdüğü bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Çocukluk arkadaşı, sokağı ontolojik anlamda kendi varlığıyla birleŝtirmiş, maneviyatı önceleyen ideal insan tipini yansıtırken Küçükbey ise yeniliği ve modernliği değerlerden kopuŝ olarak tanımlamıŝ bir karakter çizer. Romanda kültür çatışması, yozlaşma ve inanç kavramlarının karakterler üzerindeki görünümleri de dengeli bir şekilde yansıtılmıŝtır. Romanın ana çatışma unsuru olan yozlaşma izleği Küçük Bey ile baŝkıŝının arkadaşı üzerinden verilmekle birlikte konak, mezarlık, sokak gibi mekânlar bu çatıŝmanın merkezinde güçlü simge değerleri temsil ederek yer alırlar. Üç farklı karakter üzerinden kurgulanan mekân olgusu, farklı boyutlarıyla ŝahsileŝen ve bellek mekânı olan sokağın canlılığında birleŝir. Bahaeddin Özkışı'nın *Sokakta* romanı, bir kültür buhranının habercisi olan dalğanın ilk çarptığı mekânlardan birini, sokağı, insan-mekân etkileŝimiyle başarılı bir şekilde yansıtır.

KAYNAKÇA

- ATAY, D. (2017). Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araŝtırmaları Bilgi ŝöleni. *Sait Faik'in Lüzumsuz Adam Öyküsünde Modernizmin Bunaltısı* (s. 134-149). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- BARLAS, M. (2021). Mekan ve Varoluş İlişkisi Bağlamında Charles Simands'un Küçük İnsan Meskenleri. *Sdü Art-E*, 14(27), 124-144.
- BOTTON, A. d. (2020). *Mutluluğun Mimarisi*. (B. Telliöğlü, ev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- CAMPBELL, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (S. Gürses, ev.) İstanbul: Kabcacı.
- ERBAY, N. (2007). *Bahaeddin Özkışı'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dli ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- ISSI, A. C. (2012). *Hayat ve İnsan'ın Sokak'larında Bahaeddin Özkışı'nın Öykücülüğü*. İstanbul: Roza.
- KARACA, A. (2021, Temmuz 25). *Karar Gazetesi*. Temmuz 2021 tarihinde [www.karar.com](https://www.karar.com/yazarlar/alaattin-karaca/bahaeddin-ozkisinin-sokaginda-neler-oluyor-7775): <https://www.karar.com/yazarlar/alaattin-karaca/bahaeddin-ozkisinin-sokaginda-neler-oluyor-7775> adresinden alındı
- KORKMAZ, R. (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileŝme Sorunu ve Dönüş izlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- KORKMAZ, R. (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- NARLI, M. (2002). Romanda Zaman ve Mekan Kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 91-107.
- ÖZKİŞİ, B. (2018). *Sokakta*. İstanbul: Ötüken.
- YARDIM, M. N. (2004, Kasım). Bir Tartışmayla Gündeme Gelen Yazar: Bahaeddin Özkişi. *Türk Edebiyatı*(373), 4-11.